

Василь ХОМІЦЬКИЙ,

orcid.org/0000-0002-9505-7266

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри української мови і літератури, історії та методики їх навчання

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

(Тернопіль, Україна) *vasulko1973@gmail.com*

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ НА ОСНОВІ ПРОБЛЕМНОГО МЕТОДУ

У статті ми звернули увагу на тенденцію розвитку історичної освіти, яка орієнтується на саморозвиток особистості. Ідея гуманізації передбачає індивідуальні особливості особистості учня. Використовуючи відповідні методи навчання, в учнів викликає зацікавленість, що і визначає в процесі навчання, створення умов для самовизначення і самореалізації особистості. В процесі дослідження встановлено, що застосовуючи метод проблемного навчання змінюється і характер організації навчання: учень замість «готових знань», разом з учителем в ролі дослідника, здійснює пошук, здобуває знання через ланцюжок проблемних ситуацій. В компетентністому підході до освіти, головною серед цінностей є вміння засвоювати новий матеріал. В Україні система освіти перебуває у процесі модернізації, тому перехід старшої школи до профільного навчання потребує вдосконалення технологій навчання. Насамперед зусилля потрібно спрямувати на формування особистих якостей школярів, спонукати їх до саморозвитку та до вирішення проблем.

За результатами аналізу навчально-методичних джерел, а також враховуючи практичний досвід навчання учнів існують певні суперечності:

– розвиток особистості учня, та присутня в закладах освіти (ЗЗСО) репродуктивна організація освітнього процесу;

– формування в учнів старшої школи компетентностей і переважання в освіті знаннєвого компонента в реалізації її змісту.

До організації освітнього процесу такий підхід буде сприяти формуванню предметних компетентностей майбутніх фахівців.

Отже, з постанням проблеми пошуку ефективних методів, прийомів та засобів у реалізації проблемного навчання в школі, зумовлене переходом шкільної освіти зі знаннєвого компонента до компетентнісного, що пов'язане з інтеграцією України в освітній простір світу. А також це дасть можливість учням в майбутньому розв'язувати задачі будь-якої складності у професійній діяльності.

Ключові слова: проблемне навчання, особистість, компетентнісний підхід.

Vasyl KHOMITSKY,

orcid.org/0000-0002-9505-7266

Candidate of Historical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language and Literature,

History and Methods of Teaching These Subjects

Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy

named after Taras Shevchenko

(Ternopil, Ukraine) *vasulko1973@gmail.com*

TEACHING HISTORY IN SCHOOLS USING THE PROBLEM-BASED APPROACH

In this article, we have highlighted a trend in the development of history education that focuses on personal self-development. The concept of humanisation takes into account the individual characteristics of each pupil. By employing appropriate teaching methods, pupils' interest is stimulated, which, in turn, creates the conditions for self-determination and self-fulfilment during the learning process. The research has established that the application of the problem-based learning method also alters the nature of how learning is organised: rather than being presented with 'ready-made knowledge', the pupil, together with the teacher in the role of a researcher, conducts an inquiry and acquires knowledge through a sequence of problem-based situations. In a competence-based approach to education, the ability to assimilate new material is the foremost value. In Ukraine, the education system is undergoing modernisation; therefore, the transition of upper secondary schools to specialised education requires the improvement of teaching methods. Above all, efforts must be directed towards developing pupils' personal qualities, encouraging them to pursue self-development and to solve problems. Based on an analysis of teaching and learning resources, and taking into account practical experience of teaching pupils, certain contradictions exist:

– the development of the graduate's personality, and the reproductive organisation of the educational process found in general secondary education institutions (GSEIs);

– the development of competences in upper secondary school pupils and the predominance of the knowledge-based component in the delivery of the curriculum.

Applying this approach to the organisation of the educational process will contribute to the development of subject-specific competences among future specialists.

Consequently, the challenge of identifying effective methods, techniques and tools for implementing problem-based learning in schools has arisen, driven by the transition of school education from a knowledge-based approach to a competence-based one, which is linked to Ukraine's integration into the global educational landscape. It will also enable pupils to solve problems of any complexity in their future professional lives.

Key words: problem-based learning, individual, competence-based approach.

Постановка проблеми. Реформування всіх сфер життя суспільства, вносять нові вимоги для шкільної освіти. Навчання та виховання учня має бути максимально наближене до реалій часу, вчителям потрібно більше приділяти уваги над розкриттям здібностей учнів та розвитку їх творчої активності. В школі одним із актуальних на сьогодні напрямків освіти є підготовка учня до дослідницької діяльності. А через призму проблемного навчання вчитель зуміє навчити учня шукати інформацію, досліджувати та аналізувати. Озброївши учнів вміннями та навичками використовувати метод проблемного навчання, це стане їм у пригоді в подальшій, як громадській, так і творчій діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Внаслідок проведеного аналізу наукових праць пов'язаних із темою проблемного навчання в освітньому процесі закладів середньої освіти, вдалося з'ясувати, що над даною проблемою працювала низка фахівців як педагогів, так і психологів. З цієї когорти, можна виділити Н. Янц (Янц, 2007: 9–155), А. Фурмана (Фурман, 1991: 67–152), І. Беха (Бех, 2006: 121–124) та інші. Їхній науковий доробок розширив знання фахівців з проблемного навчання на уроках, а це в процесі розв'язання проблемних ситуацій сприяє розумовому розвитку учнів, що відповідає освітнім завданням щодо розвитку особистості.

В закладах загальної середньої освіти присвячені роботи вчених у галузі психології та педагогіки (Н. Буринська, С. Максименко, О. Пометун, О. Стадник та інші). У своїх працях вчені обґрунтували основи проблемного навчання. В сучасних умовах коли освітній процес орієнтується на компетентнісний підхід це викликає потребу у додаткових дослідженнях, а також сприяє у розробці методик проблемного навчання особливо у старшокласників.

Мета роботи. Визначення практичного значення проблемного методу навчання у вивченні історії та застосування цього методу у сучасному навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. У 50-х ХХ століття появився новий вид навчання, який отримав

назву проблемного. На думку вчених цей метод покликаний для компенсації недоліків пояснювально-ілюстративного методу навчання.

Етимологія проблемного навчання – це насамперед тип навчання із сукупністю дій: вчитель моделює проблему (ситуацію) різного рівня складності, а учні самостійно та творче, опановують нові знання, навички та вміння, а також використовують розумові здібності.

Основою міцних знань учнів є глибоке розуміння навчального матеріалу, який досягається у тому випадку, коли учень знаходиться у проблемній ситуації, сам робить висновок.

Предмет історії – це життєвий процес, який обіймає в собі і людей, і предмети, і періоди, і країни. Віхи історії своєрідні тим, що кожен народ до свого становлення, пройшов не легкий шлях, крізь призму війн, боротьби, братерства та ненависті. Наприклад, діячів Французької революції надихала республіканська доблесть античності. Під час уроків історії її минуле, це тема для сьогодні, бо життя – це рух. При вивченні різних історичних подій учням інколи сприймати стає складно і тому вчитель може використати метод проблемного навчання. Складність при вивченні історії полягає в тому, що учні не можуть ці події сприймати безпосередньо і вчителю потрібно бути добрим актором, щоб підсилити, або спростувати ті, чи інші події та факти. Успішним буде тоді навчання історії, коли воно буде наповнене життєвими емоціями та почуттями. В цьому і вся суть, бо дитина яка пережила емоційний сплеск під час уроку отримуючи нові знання, запам'ятає це назавжди. Значущим фактором проблемного навчання є пізнавальний інтерес, який впливає на інтенсивність та ефективність. Пізнавальний інтерес поєднує в собі сукупність процесів таких як інтелектуальних, волевових та емоційних, а це спричиняє активізацію пізнавальної діяльності (Фурман, 1991: 149–155).

Проблемне навчання це метод навчання, в якому складні проблеми використовуються, як освітній інструмент. Проблемне навчання захоплює учнів, як темою, так і самим процесом уроку. Ми звертаємо увагу на проблемне навчання, але і важливо

звернути увагу: що таке проблема. Проблема – це складне як теоретичне, так і практичне питання, яке вимагає вивчення, вирішення, і дослідження. У дітей на уроці під час проблемного навчання, розвивається логіка, ерудиція, кмітливість та емоційний підйом. Вчитель із власного педагогічного досвіду, може використовувати проблему у різних частинах уроку. Це може бути під час пояснення нового матеріалу, при перевірці знань, повторенні вивченого матеріалу, при виконанні домашнього завдання на уроці, зараз це поширена форма перевірки знань. У свою чергу учні при вирішенні проблеми, будуть показувати свій творчий підхід. Їх проблема буде спонукати до здатності користуватися набутими знаннями, а також в процесі учні будуть формулювати власні судження і аргументовані висновки (Фурман, 1991: 67–152).

Вчитель для проблемного завдання, може використати будь-який матеріал із підручника, історичної та художньої літератури, архівні документи, мемуари, засвідчені розповіді, локальну історію тощо. Завдання мають бути спрямовані на те, щоб в учнів виявити особисте ставлення до фактів, історичних постатей, державних діячів, подій. Такий педагогічний підхід, буде стимулом для виховання моральних якостей і формування власної життєвої позиції. Проблема має бути подана вчителем так, щоб учні не робили коротких відповідей на кшталт: «так», «ні», а відповідь має бути ґрунтовною, аргументованою, повинна містити власну творчу думку (Фурман, 1991: 149–155).

Перед постановкою проблеми, вчителю потрібно вибрати головне із другорядного, загострили увагу учнів і тоді правильна постановка проблеми визначить стратегію розвитку, дасть можливість учням віднайти вже відоме і знайти поки що невідоме загалу. Наприклад: «Перемовини князя Святослава із імператором Іоанном Цимісхієм проходили біля річки. Святослав сидів на лаві човна, що причалив до берега, а візантійський імператор приїхав на коні. Цимісхій був одягнений в позолочену кульчугу. Позолочена зброя прикрашала й коня. Увагу візантійця привернуло волосся над верхньою губою князя та локон на голеній голові Святослава, то були вуса та оселедець. Здивувало візантійців і те, що Святослав не відрізнявся від своїх воїнів одягом, окрім його чистоти». Порушена проблема викликає зацікавленість в учнів. Вона спонукає їх до історико-пізнавальної діяльності. Педагогічна практика показує, що проблемне навчання дозволяє відновити пізнавальну активність учнів і формує в школярів прагнення до самоосвіти (Бех, 2006: 121–124).

Вчитель при викладі нового матеріалу використовує такі форми, як проблемна розповідь, та пошукова бесіда. Під час проблемної розповіді, вчитель сам створює проблему і її вирішує. Коли матеріал новий і дуже складний, тоді потрібно вчителю і застосувати проблемну розповідь. Форму проблемного навчання можна використати в 10 класі з історії України за темою: Рух опору в Україні в 1942–1944 рр. Вчитель керуючись даною темою заготовляє відповідні питання, чим спонукає учнів до роздумів і вирішення проблемних питань (Слюсарчук, URL: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/46583/).

Проблемне навчання можна використовувати у різних видах робіт – індивідуальній роботі з учнями, де учневі у вигляді певного завдання потрібно вирішити та обґрунтувати проблему; у класній (фронтальній) роботі потрібно запропонувати класу проблему та викликати їх на дискусію за правилом «кожен виступає один раз»; груповій роботі, коли кількість учнів дозволяє створити декілька груп в кількості четверо осіб. Власне для цього вчитель має групу учнів розділити за принципом: консультант, помічник консультанта, секретар тощо. У двох останніх видах будуть проходити колективні обговорення, але справжні переконання формуються у вільному спілкуванні. Учні в процесі обговорення перевіряють правильність своїх відповідей і за потреби їх коригують. Внаслідок такої роботи в учнів виробляється вміння аналізувати складні історичні процеси, спираючись на теоретичну основу, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки. Місце вчителя в такому процесі є надважливим, тому що потрібно щоб дискусія не переросла в конфлікт, потрібно керувати пізнанням, сприяти в допомозі учням у правильності висунутого ними рішення, підказує напрямок аналізу та шляхи пошуку аргументів. Головне завдання вчителя у проблемному навчанні спостерігати за процесом і приділяти увагу найменшому прояву особистої думки кожного учня. Для учня важливо, чи його діяльність помітить вчитель. І якщо відбудеться протилежне, даним методом можна спровокувати педагогічну діяльність і учень перестане бути активним, а перейде у фазу пасивності. Тому важливо вчителю спостерігати за навчальним процесом бути добрим вчителем, а ще краще добрим батьком, чи матір'ю для своїх учнів (дітей). Цю властивість діти швидко помітять і взаємність з їхньої сторони не забариться (Янц, 2007: 149–155).

Вчитель використовуючи емоційний вплив проблеми, має виробити в учнів готовність до дій. Під цим у педагогічній практиці розуміється праг-

нення усвідомлювати поняття, інтерес до низки вивчених явищ та прагнення формування нових знань та вмій (Фурман, 1991: 67–152).

Формування особистості учня є розвиток його пізнавальних здібностей. Цей розвиток бере свій початок під час навчання в школі, активізує мислення, уяву, пам'ять (Бех, 2006: 121–124).

Успішний перебіг цих процесів забезпечує проблемне навчання, учні пересвідчуються у тому, що їхні думки та висловлювання є правильними, або не правильними і потрібно їх відкоригувати. Даний метод навчання заставляє учнів хвилюватися та дорослішати, ставати немовби учасниками тих історичних подій і нести за них певну відповідальність. В процесі обговорення учень доводить свою правоту, цим самим відчуваючи себе особистістю (Фурман, 1991: 67–152).

Вчитель, який часто користується методом проблемного навчання, виховує в учнях колективну відповідальність, адже діти даючи відповідь, вживають вислів: «На мою думку.», «Я так думаю...». А це дає зрозуміти як педагогу, так і учням, що відповідь базується на власних вчинках, а також дає можли-

вість висловлювати думку як правильну, так і помилкову (Бех, 2006: 121–124). Учні усвідомлюють, що їх поважають, до їх тверджень прислухаються. В процесі дослідження, на нашу думку метод проблемного навчання є надважливим у викладанні історії. Його роль є неоціненною, бо цей метод будить інтерес, загадковість, а це переростає в допитливість і є новим ступенем у пізнавальному процесі. Основні положення проблемного навчання, методично недостатньо конкретизовані і на практиці використовуються епізодично і не завжди ефективно.

Висновки. Під час застосування проблемного навчання, активність проявляється в тому, що учень навчається аналізувати і синтезувати факти, порівнює та узагальнює матеріал, отримуючи з нього нову інформацію. Завдання вчителя навчити учня вчитися. Тому учень у даному методі вчиться сам здобувати нові знання. Щоб урок історії став проблемним, його потрібно зробити значущим для кожного учня. Також метод проблемного навчання, який використовують для навчання історії, є особливо ефективним на встановленні міжпредметних зв'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
2. Слюсарчук О. В. Використання проблемного методу як засобу активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії. *Урок. Освіта. UA*: веб-сайт. URL: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/46583/ (дата звернення: 29.08.2026).
3. Фурман А. В. Методика застосування проблемних ситуацій на уроці. Київ: Радянська школа, 1991. 154 с.
4. Янц Н. Д. Становлення та розвиток ідеї проблемного навчання у педагогічній теорії. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2007. Вип. 26. С. 149–155.

REFERENCES

1. Bekh I. D. (2006). *Vykhovannia osobystosti: Shkhodzhennia do dukhovnosti*. [Personal Development: The Path to Spirituality]. Kyiv: Lybid, 272 s. [in Ukrainian].
2. Sliusarchuk O. V. (2015). *Vykorystannia problemnoho metodu yak zasobu aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti uchniv na urokakh istorii*. [The use of the problem-based approach as a means of stimulating pupils' cognitive activity in history lessons]. Website. URL: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/46583/ (data perehliadu: 24.04.2026). [in Ukrainian].
3. Furman A. V. (1991). *Metodyka zastosuvannia problemnykh sytuatsii na urotsi*. [Methods for using problem-based scenarios in the classroom]. Kyiv: Radianska shkola. 154 s. [in Ukrainian].
4. Yants N. D. (2007). *Stanovlennia ta rozvytok idei problemnoho navchannia u pedahohichnii teorii. Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty*. [The emergence and development of the concept of problem-based learning in educational theory. Resources for teaching and research]. Kharkiv : KNPU imeni H.S. Skovorody. Vyp. 26. S. 149–155. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.09.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

